ПРАВОВА ПРИРОДА ЕЛЕКТРОННИХ ГРОШЕЙ, ЇХ ОСНОВНІ ВИДИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

Кравченко О. С., Сурело Р. А.

У статті розглянуто еволюцію підходів до визначення економічної сутності поняття «електронні гроші», світову практику поширення та нормативно-правового регулювання нових електронних грошей; проведено аналіз регулювання і розвитку вітчизняного ринку електронних грошей та електронних платіжних засобів. Розглянуто сучасний стан і перспективи розвитку систем електронних грошей в Україні. Обґрунтовано основні шляхи подолання проблем розвитку електронних грошей.

Стаття присвячена правовій природі електронних грошей, їх основним видам і тенденції розвитку в Україні, правовому статусу електронних грошей, проблемам правової безпеки електронних грошей. У межах статті проаналізовано міжнародно-правове регулювання електронної комерції, наведено історію розвитку законодавства, що регулює діяльність електронної комерції, охарактеризовано типові законодавчі акти, на основі яких має ґрунтуватися національне законодавство, що стосується електронної комерції.

Ключові слова: електронні гроші, правова природа електронних грошей, правовий статус електронних грошей, фінансові інновації, електронні гроші, електронні платіжні засоби.

В статье рассмотрена эволюция подходов к определению экономической сущности понятия «электронные деньги», мировая практика распространения и нормативно-правового регулирования новых электронных денег; проведен анализ регулирования и развития отечественного рынка электронных денег и электронных платежных средств. Рассмотрены современное состояние и перспективы развития систем электронных денег в Украине. Обоснованы основные пути преодоления проблем развития электронных денег.

Статья посвящена правовой природе электронных денег, их основным видам и тенденции развития в Украине, правовому статусу электронных денег, проблемам правовой безопасности электронных денег. В рамках статьи проанализировано международно-правовое регулирование электронной коммерции, приведена история развития законодательства, регулирующего деятельность электронной коммерции, охарактеризованы типичные законодательные акты, на основе которых должно основываться национальное законодательство, касающееся электронной коммерции.

Ключевые слова: электронные деньги, правовая природа электронных денег, правовой статус электронных денег, финансовые инновации, электронные деньги, электронные платежные средства.

The evolution of approaches to the definition of economic essence of the term “electronic money” and the world practice of extension and normative regulation of electronic money innovations are examined in the article. The issues of regulatory regulation of electronic money circulation in the context of the development of the system of electronic payments and information technologies in the context of adaptation of the national legislation to the requirements of the EU are violated. The regulation and development processes of domestic electronic money market and electronic means of payment are analyzed.

The current status and prospects of development of electronic money systems in Ukraine are considered. The basic solution to the problems of electronic money is substantiated.

The article is devoted to the legal nature of electronic money, their main types and tendencies of development in Ukraine, legal status of electronic money, problems of legal security of electronic money. The article analyzes the international legal regulation of e-commerce, describes the history of the development of legislation regulating the activity of e-commerce, describes typical legislative acts on the basis of which the national legislation concerning e-commerce should be based.

The article raises questions of the legal regulation of electronic money in the development of electronic payment systems and information technology in the context of adapting national legislation to the EU. Functions of electronic money, regulatory support implementation of these functions, directions of improvement of legal regulation of legal relations in the use and production of electronic money institutions monitor the activities that use electronic money. Taking into account that electronic money circulation becoming international there is proposed to regulate their circulation in Ukraine at the level of international and European financial law.

Key words: electronic money, legal nature of electronic money, legal status of electronic money, financial innovations, electronic money, electronic means of payment.

Постановка проблеми та її актуальність. Різноманітність технічних і організаційних рішень, реалізованих у системах розрахунків електронними грошима, перманентність процесу згортання одних систем і випробування інших, які впроваджують новіші досягнення науково-технічного прогресу, ускладнює класифікацію видів електронних грошей.

Метою статті є розгляд правової природи електронних грошей, їх основних видів і тенденцій розвитку в Україні.

Виклад основного матеріалу. Двома основними групами електронних грошей є карткові (card-based) і мережеві (network-based). *Карткові гроші* базуються на використанні так званих смарт-карт – багатоцільових пластикових карт з вбудованими чіпами (мікропроцесорами). На їх чіп записується грошовий файл – еквівалент грошей, заздалегідь переведений емітенту цих карт. Карткові гроші менш зручні порівняно з мережевими, оскільки потребують спеціального обладнання – карт-рідерів [5].

До другої групи електронних грошей відносяться *мережеві гроші* (інша назва – гроші на програмній основі), які емітуються у вигляді грошового файлу, що пересилається організатором розрахунків при отриманні ним традиційних грошей; зберігаються в пам'яті на жорстких дисках ПЕОМ або інших знімних носіях і переносяться при платежах по електронних каналах зв'язку, в тому числі і через Інтернет. Вони використовуються для оплати товарів і послуг в інтернет-магазині.

Кравченко О. С., Сурело Р. А., 2019

нах. Їх можна також обміняти на традиційні гроші. За своєю природою цей вид електронних грошей ближче до безготівкових банківських грошей.

Проведення операцій з електронними грошима здійснюється за допомогою *електронних платіжних систем* (ЕПС) - платіжних систем, які призначені для здійснення платіжних операцій в Інтернеті. А конкретні програми та пристрої, що дають можливість здійснення трансакцій з е-грошима (зокрема, акаунти на інтернет-порталах), називають електронними гаманцями [6].

Найбільш відомими у світі електронно-платіжними системами є WebMoney, Яндекс. Деньги, RBK-Money, E-Gold, PayPal. Саме PayPal є найпоширенішим у світі способом розрахунків в Інтернеті. Нині її використовують понад 230 мільйонів людей у 190 країнах світу.

В одному з документів, оприлюдненому Європейською комісією в лютому 2006 року, «Оцінка директиви про електронні гроші», європейські продукти електронних грошей поділяються на електронні гроші на основі карток (card-based e-money) та електронні гроші серверних схем (server-based e-money)

В Україні **правовий статус електронних грошей** та операцій з ними регулюється Постановою № 481 Нацбанку [1], Законом України «Про електронну комерцію» [2] та Законом «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» [1]. *Серед основних положень*, що стосуються електронних грошей, можна виділити такі:

1. Випуск електронних грошей може здійснювати виключно банк, причому вони можуть бути номіновані тільки в гривні. Банк, що здійснює випуск е-грошей, бере на себе зобов'язання з їх погашення.

2. Користувачем електронних грошей може бути суб'єкт господарювання або фізична особа. Суб'єкти господарювання мають право використовувати електронні гроші для здійснення оплати товарів, робіт, послуг. Фізичні особи мають право використовувати е-кошти для здійснення оплати товарів, робіт, послуг і переказувати електронні гроші іншим користувачам - фізичним особам.

3. Користувач - суб'єкт господарювання має право отримувати е-гроші та пред'являти їх до погашення лише в обмін на безготівкові кошти. Фізичні особи мають право отримувати електронних грошей та пред'являти їх до погашення в обмін на готівкові або безготівкові кошти.

4. Банк має право випускати електронні гроші на суму, яка не перевищує суму отриманих ним грошових коштів.

5. Сума е-грошей на електронному пристрої, який не може поповнюватися, має не перевищувати 4000 грн, сума грошей на електронному пристрої, який може поповнюватися, не повинна перевищувати 14000 грн.

6. Користувачі мають право використовувати е-гроші для здійснення розрахунків за допомогою електронного пристрою, що поповнюється, в сумі до 62 000 гривень протягом календарного року. До розрахунку цієї суми не включаються електронних грошей, погашені на вимогу користувача протягом календарного року.

7. Порядок здійснення операцій з електронними грошима та максимальна сума електронних грошей на електронному пристрої, що перебуває у розпорядженні користувача, визначаються нормативно-правовими актами Національного банку України. Банк, що має

намір здійснювати випуск електронних коштів, зобов'язаний до початку їх випуску узгодити з Нацбанком правила використання електронних грошей, у порядку, встановленому нормативно-правовим актом НБУ.

Розглянуті правові норми мають прямий зв'язок з проблемами використання електронних грошей в Україні, оскільки саме недосконалість цих норм є одним з головних чинників, що стримують розвиток і поширення ЕПС, а відтак - заважають масовому використанню електронних коштів фірмами і споживачами.

Право випускати власні електронні гроші в Україні наразі мають лише два банки - Ощадбанк (платіжна система GlobalMoney) та Альфа-Банк (система Maxi). Ще 8 банків можуть випускати «чужі» е-гаманці - на базі електронно-платіжних систем ПРОСТІР, Visa та MasterCard.

На сьогодні закон «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» залишається основним документом, норми якого безпосередньо регулюють функціонування електронних грошей [1].

Відповідно до статті 3 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» кошти в Україні існують у готівковій формі (формі грошових знаків) або у безготівковій формі (записи на рахунках у банках) [1].

Установа-член платіжної системи може відкривати рахунки членам та учасникам платіжної системи відповідно до правил цієї платіжної системи, погоджених з Національним банком України. Це положення зафіксоване у статті 7 згаданого Закону [1].

Обробка та передача в межах України електронних і паперових документів на переказ, документів за операціями із застосуванням спеціальних платіжних засобів і документів на відкликання можуть здійснюватися за допомогою як внутрішньодержавних, так і міжнародних платіжних систем, що діють в Україні. Порядок діяльності платіжної системи визначається її правилами, установленими платіжною організацією відповідної платіжної системи. Правила платіжної системи (крім внутрішньобанківських платіжних систем) повинні установлювати організаційну структуру платіжної системи, умови членства, порядок вступу та виходу із системи, принцип виконання документів на переказ, відкликання документів на переказ, порядок вирішення спорів, управління ризиками в системі, систему страхування, систему захисту інформації, порядок проведення реконсультації та інші положення, визначені платіжною організацією.

З метою захисту прав клієнтів у законодавстві України містяться вимоги до правил відповідної платіжної системи, а також договорів, що укладаються між учасниками цієї платіжної системи (крім внутрішньобанківських платіжних систем), які повинні передбачати порядок урегулювання неплатоспроможності та інших випадків нездатності виконання членами платіжної системи своїх зобов'язань. для формування та обробки документів за операціями із застосуванням спеціальних платіжних засобів, документів на переказ, документів на відкликання платіжні системи, а також банки повинні застосовувати системи захисту інформації та мають право використовувати спеціальні платіжні засоби, ідентифікатори утримувача спеціального платіжного засобу, програмно-технічні засоби і телекомунікаційні канали зв'язку.

В Україні регулювання відносин, що пов'язані з електронними грошима, здійснюється *загальним та спеціальним законодавством*: Цивільним кодексом України № 435-IV від 16.01.2003 р. [10]; Законом України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» № 2346-III від 05.04.2001 р. [1]; постановою Правління Національного банку України «Про здійснення операцій з використанням спеціальних платіжних засобів» № 223 від 30.04.2010 р. [11]; постановою Правління Національного банку України «Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України з питань регулювання випуску та обігу електронних грошей» № 481 від 04.11.2010 р., що затверджує Положення про електронні гроші [2].

Щодо *спеціальних нормативно-правових актів*, то порівняно із зарубіжними країнами, в Україні перша спроба введення функціонуючої системи електронних платежів у правові межі була зроблена лише у 2008 році. зокрема, *постановою Правління національного банку України* від 25 червня 2008 року №178 було затверджено Положення про електронні гроші в Україні, яке встановило вимоги Національного банку України до суб'єктів здійснення випуску, обігу та погашення електронних грошей, а також до систем електронних грошей в Україні [3].

Закон № 5284-VI, що підготовлено Національним банком України, зосереджений на забезпеченні постійного та результативного функціонування в Україні платіжних систем, удосконаленні системи безготівкових розрахунків, а також процесу надання послуг у сфері безготівкових розрахунків [4].

Серед основних нововведень, що закріплені в цьому Законі, доцільно виділити такі:

1. Розширення функцій Національного банку України, зокрема: надання повноважень щодо нагляду за платіжними системами та системами розрахунків; визначення порядку проведення в Україні маршрутизації, клірингу та взаєморозрахунків між учасниками платіжних систем за операціями, які здійснені в межах України із застосуванням платіжних карток, емітованих банками-резидентами; ведення реєстру комерційних агентів банків; створення засвідчуального центру для забезпечення реєстрації, засвідчення чинності відкритих ключів та акредитації центрів сертифікації ключів, визначення порядку застосування електронного підпису, у тому числі електронного цифрового підпису, для засвідчення електронного документа на переказ.

2. У Законі України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» від 5 квітня 2001 року викладено в новій редакції терміни: «електронний платіжний засіб», «еквайринг», «платіжна організація», «платіжний інструмент», «платник», а також введено нові: «маршрутизація», «мобільний платіжний інструмент», «моніторинг», «нагляд за платіжними системами» та ряд інших [1].

3. Частиною 8 пункту 2 розділу 1 Закону № 5284-VI запропоновано нову редакцію статті 15 закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» від 5 квітня 2001 року, яка буде визначати особливості випуску електронних грошей і здійснення операцій з ними [4].

Щодо змісту статті, то в Законі № 5284-VI законодавчо закріплено визначення терміну «електронні гроші», під яким запропоновано розуміти одиниці вартості, які зберігаються на електронному пристрої приймаються як засіб платежу іншими особами, ніж особа, яка їх випускає, і є грошовим зобов'язанням цієї особи, що виконується в готівковій або безготівковій формі. Право випуску електронних грошей закріплюється виключно за банком, який, випускаючи електронні гроші, бере на себе зобов'язання з їх погашення. При цьому випуск електронних грошей здійснюється шляхом їх надання користувачам або комерційним агентам в обмін на готівкові або безготівкові кошти [4].

Указана редакція статті 15 закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» максимально враховує норми Положення про електронні гроші в Україні, затвердженого постановою національного банку України № 481 від 4 листопада 2010 року.

Проблеми, пов'язані з правовою безпекою коштів, тобто що стосуються юридичного статусу електронних грошей та операцій з ними. Перш за все треба згадати недосконалість українського законодавства у сфері регулювання даних відносин. Можна назвати такі вади законодавства [9, с. 111-116; 8, 444 с; 7, 25 с]:

1) недостатня визначеність понять (зокрема, ніде не вказано, до якого виду грошей відносяться е-кошти і чи є вони окремим видом грошей);

2) наявність суперечностей між різними нормативними документами (напр., різне трактування правил операцій з ЕГ у «Законі про платіжні системи...» та Інструкції про відкриття рахунків);

3) наявність жорстких обмежень на обсяги електронних коштів та платіжних операцій, що стримує розвиток їх застосування українськими підприємствами та фізичними особами;

4) монополія банків на емісію е-грошей що не сприяє їх масовому поширенню;

5) відсутність законодавчого механізму компенсування коштів, що були втрачені внаслідок технічних проблем платіжної системи або банкрутства банку - партнера системи;

6) складність бухгалтерського обліку електронних грошей;

7) недостатній захист прав споживачів, які користуються такими грошима - недостатньо прописані питання виконання та оскарження угод, в яких використовувалися електронних грошей;

Висновки. Отже, наявність таких недоліків у законодавстві частково можна пояснити новизною об'єкту. Так чи інакше, все це суттєво впливає на поширеність використання електронних грошей.

Як бачимо, сучасний механізм правового регулювання функціонування платіжних систем на основі електронних грошей є недосконалим. зазначені вище законодавчі положення характеризуються відсутністю чіткої структури та комплексної систематизації. Дослідження теоретичних аспектів правового регулювання суспільних відносин дають підстави стверджувати про нагальну потребу у прийнятті спеціального закону про електронні гроші.

Література

1. Про платіжні системи та переказ коштів в Україні : Закон України від 5 квітня 2001 року. *Система інформаційно-правового забезпечення «Ліга: закон еліт»*.
2. Постанова про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України з питань здійснення операцій з електронними грошима № 481 від 24 липня 2015 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0481500-15>.
3. Постанова про затвердження Положення про електронні гроші в Україні № 178 від 25 червня 2008 року (втратила чинність на підставі Постанови Національного банку). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0688-08>.
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо функціонування платіжних систем та розвитку безготівкових розрахунків : Закон України від 7 листопада 2018 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5284-17>.
5. Правове регулювання електронної комерції. European Union's Tacis Programme. Ukrainian-European Policy and Legal Advice Centre. Група економічного та фінансового законодавства. URL: <http://www.ueplac.kiev.ua>.
6. Пісоцька Р. Гроші в інтернеті. URL: <http://birzha.sumy.ua/content/view/238/48>.
7. Косарев А.С. Проблемы правового регулирования сделок в сфере электронной коммерции : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03. Москва, 2010. 25 с.
8. Новицький А.М. Правове регулювання інституціоналізації інформаційного суспільства в Україні : монографія. Ірпінь : НУДПС України, 2011. 444 с.
9. Чучковська А.В. Електронна комерція: деякі проблеми правового регулювання. *Право України*. 2003. № 1. С. 111-116.
10. Цивільний кодекс України від 4 лютого 2018 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
11. Постанова про здійснення операцій з використанням спеціальних платіжних засобів № 223 від 30 квітня 2010 року (втратила чинність на підставі Постанови Національного банку). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0474-10>.

Кравченко О. С.,
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри цивільного та трудового права
Академії праці, соціальних відносин і туризму

Сурело Р. А.,
аспірант юридичного факультету
Академії праці, соціальних відносин і туризму